

РЕЗЮМЕ

И. Н. Щербакова. Ценностный дискурс в образовании в период глобализации и информационной революции.

В статье рассмотрены факторы формирования ценностного потенциала молодежи в информационном обществе. Проанализирована роль образования и воспитания в преодолении кризиса ценностных ориентаций личности. Исследованы актуальные вопросы ценностного дискурса в образовании, обусловленные информационной революцией и глобализационным поворотом истории.

Ключевые слова: ценность, ценностные ориентации, личность, ценностный дискурс в образовании, эталонная модель личности-гражданина.

SUMMARY

I. M. Scherbakova. Valued Discussion in Education in the Period of Globalization and Informative Revolution.

The article is devoted consideration of factors of forming of the valued potential of young people in informative society. The role of education and education in overcoming of crisis of the valued orientations of personality is analyzed. The questions of valued discussion are probed in education conditioned informative revolution and globalization turn of history.

Key words: and value, valued orientations, personality, valued discussion, is in education, standard model of personality-citizen.

УДК 168:17

Г. В. Мірошник

Педагогічне училище (м. Севастополь)

ДО ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОГО РАКУРСУ СУЧАСНОЇ НАУКИ

У статті проаналізовано специфіку презентації людини у науковій картині світу. Розглянуто проблеми наукової антропології. Досліджено питання можливості чи неможливості цілісного розуміння людини у контекстах дисциплінарних онтологій гуманітаристики і природознавства.

Ключові слова: наука, наукова картина світу, наукова антропологія, філософська антропологія, релігійна антропологія.

Актуальність звернення до проблеми гуманітарного ракурсу сучасної науки ми пов'язуємо з такими факторами.

По-перше, з виникненням цілої низки глобальних проблем людства, які цілком виправдано можна віднести до гуманітарних проблем сучасності, тому що вони створюються людиною та їх розв'язання чи не розв'язання докорінно впливатимуть на майбутнє людини і людства, а також на сутнісні,

антропологічні характеристики самої людини, одні з яких можуть бути гіпертрофовані, а інші штучно редуковані чи атрофовані.

По-друге, зі зростанням перетворювальної сили науки, її авторитету як основного «постачальника істин» про світ.

По-третє, зі зростанням зв'язку науки з усіма сферами буття суспільства.

Але при цьому існує, як мінімум, дві *проблеми*. Те, що наука є людиновимірною системою (існує в людському суспільстві, створюється людьми і для людей, а тому інтенціонально та екстенціонально пов'язана зі специфікою людської діяльності, потреб і відносин), і те, що у своєму розвитку вона не може не враховувати смислів, цілей і цінностей існування людини у світі. Однак складність полягає в тому, що наука не завжди має адекватні методологічні та гносеологічні можливості для вирішення цього питання.

Вивченню впливу сучасної науки на людину і суспільство присвячені праці таких авторів, як В. Вернадський, В. Візгін, П. Дишлевий, В. Іноземцев, Г. Йонас, В. Лук'янець, М. Мамардашвілі, О. Мамчур, Г. Патнем, А. Пуанкаре, Е. Тоффлер, М. Хайдеггер. Проблеми екологічних загроз результатів сучасної науки і техніки для майбутнього людства досліджували такі вчені, як Ф. Канак, М. Кисельов, В. Яковлев. До питань етосу науки зверталися Г. Антипов, Г. Киященко, С. Кримський, Л. Лаудан, Х. Лейси, В. Стьопін. Важливими для цієї теми також є праці з філософської антропології Є. Андроса, В. Табачковського, у яких ставиться питання про те, що таке людина, що є для неї благом чи злом, як взаємодіє людина і соціум, людина і наука.

Для постановки і вирішення *завдань* про зв'язок науки і гуманітарних проблем сучасності передусім треба звернути увагу на те, як людина есплікується у науковому описі світу. Ще точніше – виявити, як сучасна наука розуміє, що таке людина, які її головні потреби, прагнення й цінності для того, щоб бути у змозі їх урахувати і задовольняти, оскільки одним із гасел науки завжди було «все для людини, все для блага людства». Це і буде *метою* роботи.

У процесі дослідження цього питання виникають певні складності, оскільки деякі аспекти людської сутності тільки науковими методами вивчені бути не можуть, а інші зрозуміти неможливо, не включаючи людину у більш широкий контекст – у цілісну картину світу. Але в науці, як слушно відзначив В. С. Стьопін, коректніше було б говорити швидше не про цілісну картину світу, а про опис реальності. Точніше – про дисциплінарні описи реальності, чи дисциплінарні онтології [5, 202]. Також зауважимо, що як загальнонаукові, так і дисциплінарні описи реальності не можуть утворити повної і цілісної картини реальності. Можна говорити тільки про відомі на сьогодні факти, відносну чи абсолютну істинність яких підтвердить чи спростує подальший розвиток науки.

З'ясовуючи проблему людини у науковій картині світу, виникає низка питань: у чому наука вбачає благо для людини; що може сказати наука про місце людини у світі, про її сутність; у яких дисциплінарних онтологіях є місце людині. Тут ми зіштовхуємося із ще однією проблемою – тією прірвою між гуманітарними і природничими науками, про яку кілька десятиріч тому говорив Ч. Сноу у своїй праці «Дві культури» і яка за цей час тільки

збільшилась [4]. Проблема полягає в тому, що гуманітарні науки дедалі менше стикаються з природними, і так само, як і останні, мають прогресуючу тенденцію до спеціалізації. Крім того, гуманітаристика, як і природознавство, самостійно не може вибудувати повноцінну картину світу. Ми маємо на увазі – наукову картину світу, тому що повноцінні ненаукові картини світу існують, але без наукової методології і фактичної бази природознавства (такі, як міфологічні, релігійні описи світу).

Однак аксіологічна функція гуманітарних наук не може здійснюватися у відриві від розвитку природознавства. Інтегративні тенденції в сучасній науці набули такого розмаху, що мова йде про активне застосування досягнень природознавства в аргументації етичних концепцій. «Людина, яка нічого не розуміє в хімії та біології, – акцентує В. Хесле, – навряд чи може сьогодні сказати що-небудь суттєве щодо насущних етичних проблем, навіть у випадку, якщо вона засвоїла всю етичну традицію від Платона до Шелера» [1]. Природничі науки нині стають ключем до розв'язання суто гуманітарних проблем. Насамперед, що цінності безпосередньо пов'язані з проблемами семіотики, а остання, у свою чергу, з проблемою комунікації. Отже, гуманітаристику можна розглядати як тексти про тексти (метатексти), ураховуючи при цьому тісний взаємозв'язок природи ідеального в гуманітарних науках з антропологічними характеристиками пізнання взагалі.

Стосовно природознавства можна відзначити, що з будь-якої природничо-наукової картини світу людина просто випадає. Наголосимо, що у цьому випадку ми маємо на увазі саме картину світу, а не її окремі принципи (наприклад, принцип глобального еволюціонізму), через дію яких можна зробити спробу пояснити певний аспект буття людини (наприклад, за допомогою еволюційної теорії пояснити походження людини).

З побудовою повноцінної онтології і цілісної картини світу, в яку була б органічно включена людина, у науки виникають майже нездоланні методологічні проблеми. Тому дуже важко сьогодні однозначно відповісти на питання: чи може взагалі існувати «наукова антропологія». У релігії, наприклад, існує однозначна картина світу (принаймні у межах одного догмата), яка обов'язково включає людину і всі аспекти її існування, а, отже, однозначна антропологія. Характеристики філософської антропології теж зрозумілі – це розміркування і вчення про людину окремого філософа чи певної філософської школи. Але чи може існувати «наукова антропологія», якщо відсутня цілісна і несуперечлива наукова картина світу, – це питання, на яке не можна відповісти однозначно позитивно. Саме тому, на наш погляд, наука має серйозні проблеми з антропологічним контекстом свого існування.

Говорячи про філософську антропологію, В. Табачковський відзначав, що «класичні людинознавчі розмірковування, націлені переважно на пошук людської “першосутності”, засновувалися на презумпції про наявність у цієї істоти певного місця у світі. Посткласичне людинознавство мусить рахуватися з тим, що вона *не має*, а *шукає* цього місця і той пошук латентне складає зміст цілого її життя. Принаймні такою постає сучасна людська ситуація у річищі

вивчення її екзистенціальною антропологією» [6, 11]. У цьому випадку важко сказати, хто більш правий – класична чи екзистенціальна антропологія, тому що кожна з них має свої підходи, погляди й переконливу аргументацію. Це і є філософія, яка, як уважають багато мислителів, народжується із сумніву. Але важливим є прояснення питання – із сумніву в чому? Цей сумнів може стосуватися різних речей – як поглядів, що домінують у культурі, так і істинності існуючих картин світу.

Ми робимо це розрізнення тому, що в першому випадку мова йде про подробиці, які можуть існувати самі по собі, поза загальним контекстом цілісної картини світу. Вони можуть навіть не враховувати її взагалі. У другому випадку, коли ми говоримо про сумніви з приводу цілісної картини світу, припускається, що той, хто сумнівається в істинності певної картини світу, принаймні знає її. Причому цілком, а не окремі її фрагменти. Але, відкидаючи її чи сумніваючись у ній (якщо це правда, що філософія народжується із сумніву), філософ вимушений або створити власну картину світу, або прийняти іншу цілісну картину світу. Однак у першому випадку його картина світу навряд чи буде повною і несуперечливою, оскільки одній людині майже неможливо зробити те, що робили тисячі людей протягом тисячоліть. Картина світу окремого філософа може бути цікава, логічна, містити раціональне зерно, знайти багатьох прихильників, проте, вона все одно не зможе претендувати ні на що інше, крім як на міркування однієї конкретної людини. Це міркування може бути глибоким, цікавим, але для того, щоб діяти, виходячи з нього (а людина приречена на дію), цьому міркуванню потрібно додати статусу істини. Але фактор ризику дії дуже зростає, якщо виявиться, що статусу істини, як і статусу повноти, незалежно від того, що ми про це думаємо, ця картина світу не має. У пам'яті ще свіжі спогади про соціальний експеримент з побудови «нової соціалістичної реальності» і супроводжуючої її картини світу, який тривав сімдесят років. Хоча у даному випадку на початку розробки «нової» картини світу в її основу були покладені ідеї окремих особистостей, але потім вона розроблялася вже багатьма людьми, науковими співтовариствами та іншими соціальними інститутами протягом тривалого часу. Проте виявилось, що картина світу, яка була невід'ємною частиною соціалістичної ідеології, була штучною і спекулятивною.

Однак тут необхідно прояснити такі моменти. У всякому разі не можна недооцінювати значення філософів і філософії, а також філософської антропології, але й недоцільно перебільшувати їхні реальні можливості у створенні повноцінної картини світу. Треба усвідомлювати специфічні сутність, статус і призначення філософії, розуміючи, що вони дуже відрізняються від сутності, статусу і призначення релігії і науки. Без міркування про філософську антропологію, прояснення гуманітарного ракурсу сучасної науки нам здається дуже скрутним, оскільки наука і філософія декларують одну загальну мету – благо людини. Саме тому сьогодні так актуально звучать слова К. Поппера, який бачив призначення філософії у такий спосіб: «Доводиться перепрошувати за те, що ти філософ, і особливо за спробу

знову висловити (як це збираюся зробити я, нехай навіть лише мимохідь) те, що повинно б бути тривіальністю – що таке *реалізм*, а саме – тезу про реальність світу. Що я можу сказати у своє виправдання? От що. В усіх у нас є своя філософія, знаємо ми про те чи ні, і ці наші філософії небагатого варті. Однак вплив наших філософій на наші вчинки і на наше життя часто буває спустошливим. Тому необхідно спробувати поліпшити наші філософії за допомогою критики. Це єдине вибачення існування філософії, яке я можу запропонувати» [3, 41].

Однак однією з помилок як науки, так і філософії, на наш погляд, є спроба зрозуміти людину (а відповідно зрозуміти, що є для неї благом) поза цілісною картиною світу. Людину не можна розглядати поза цим контекстом. Але важко визначити, в який контекст наука може помістити людину, якщо повноцінної картини світу вона створити не здатна. Можливі тільки окремі контексти – міжособистісний, соціокультурний, історичний, біологічний, психологічний. Який би ще контекст не був доданий до вже перерахованих, він усе одно залишиться подробицею, яка описує тільки одну сторону буття цієї багатовимірної істоти – людини. Можна припустити, що якщо ми зможемо вивчити ці окремі аспекти і причинно зв'язати їх між собою, то одержимо досить повноцінне наукове уявлення про людину. Але питання полягає в такому: наскільки повно ми здатні вивчити кожний елемент (контекст) і яку кількість помилок зробимо під час виявлення їхніх взаємозв'язків і зведення елементів у систему. Тобто тут ми неминуче наштовхуємося на відомі в методології науки проблеми індуктивізму, що дуже добре описані, наприклад, у монографії В. Чуйка [7].

Проблема гуманітарного ракурсу сучасної науки не була б такою актуальною, якщо б наука не справляла такого потужного впливу на суспільство і людину, на екологічну і соціальну реальність. Проте наука безпосередньо впливає на зростання гуманітарних проблем сучасності, однією з яких є духовна і моральна деградація культури й особистості. Крім того, наука має незаперечливий авторитет у культурі, і на цей авторитет часто посиляються інші соціальні структури суспільства з дуже різними цілями (зокрема з метою маніпулювання свідомістю мас).

Авторитет науки використовується у багатьох галузях – у комерції («наука довела, що приймати ці таблетки корисно»), у політиці («за прогнозами фахівців...»), у формуванні світогляду («вчені встановили, що Бога нема»), у вихованні, освіті та ін. Цей авторитет зберігається, навіть незважаючи на особливості постмодерного типу культури, один з парадоксів якої вдало відзначив В. Табачковський: «Річ у тім, що останню найчастіше сприймають як невизнання антропологічних та педагогічних універсалій (“гранднаративів”), котрими регулювалась би людська життєдіяльність. А як же у цім разі з авторитетністю?» [6, 412].

Наука з певного моменту свого розвитку стає нерозривно пов'язаною з іншими соціокультурними інститутами, і їх сьогодні вже більше цікавить не її авторитет, а її можливості. Думка про те, що головним завданням науки є

незалежний пошук істини і вона вільна у своєму розвитку від зовнішнього примушування, стає деякою культурологічною утопією. Проте виникає (особливо у неспеціаліста) велика спокуса думати, що розвиток науки обумовлений винятково розширенням фактичної, методологічної і концептуальної бази. Однак наука є підсистемою набагато більшої цілісності – соціуму, який складається з багатьох соціокультурних інститутів та їхніх взаємозв'язків. Впливаючи на них, наука не може водночас уникнути впливу з їх боку. Але сьогодні ми не можемо бути цілком впевненими, що сучасна комерціалізована наука, як й інші соціокультурні інститути інформаційного суспільства, спрямовані лише на прагнення до реалізації загальнолюдських цінностей і благо кожної окремої людини.

Проблема, на наш погляд, полягає в тому, що в міру зростання перетворювальних можливостей науки зростає не ступінь її суверенності, а ступінь залежності від інших соціокультурних інститутів і соціального замовлення. Ситуація ще більше ускладнюється у зв'язку зі зростанням процесів глобалізації й інформатизації, які перетворюють світ у єдиний інформаційний, економічний і культурний простір. І тут виникає питання: чи може постіндустріальне інформаційне суспільство (воно ж суспільство споживання) існувати без науки? Очевидно, що не може. Чи є у інформаційного суспільства «гуманітарний ракурс» (уявлення про людину, її сутність і бажання)? Звичайно, є. Без цього виробництво інформації, товарів, послуг економічно неефективно, оскільки все, що вироблено, не буде спожито, а отже, відповідно, принесе не прибуток, а збитки. Таким чином, ми щільно підходимо до ще одного важливого питання: як гуманітарний ракурс інформаційного суспільства пов'язаний з гуманітарним ракурсом науки? Уважаємо, що існування такого зв'язку не викликає сумніву. При цьому з гуманітарним ракурсом сучасного суспільства, на нашу думку, пов'язані результати діяльності як прикладної, так і фундаментальної науки.

В одній зі своїх статей, присвяченій фундаментальній науці, О. Мамчур висловлювала думку про те, що тільки прикладну науку можна підозрювати в кон'юктурі, роботі на соціальне замовлення, комерціалізації наукових проектів і мотивів дослідницької діяльності вчених. Мета ж фундаментальної науки полягає, як це було і раніше, у незалежному пошуку істини [2]. Звичайно, О. Мамчур багато в чому права. Існують учені, головним мотивом дослідницької діяльності яких і сьогодні є пошук істини і благо людини. Але наука, незважаючи на те, що її роблять люди, це ще й потужний соціокультурний інститут, і цілі, завдання, напрями розвитку, мотиви вибору цілей діяльності цього інституту відрізняються від цілей і мотивів наукової діяльності окремих людей (окремих, оскільки безкорисливо віддані науці вчені навряд чи сьогодні становлять більшість).

У зв'язку з цим пригадується також відома стаття В. Леніна «Партійна організація і партійна література», яку добре пам'ятають усі наші співвітчизники старше 35 років. У ній вождь світового пролетаріату писав, що література не може бути не «партійною» з двох причин – автор неминуче має

свій світогляд, погляди і цінності. За специфікою цих поглядів його можна помістити по той чи інший бік революційних барикад. Друга причина в тому, що література як вид мистецтва – це потужний засіб впливу на погляди, цінності, мораль, вчинки людей, один із засобів формування культури, і тому важливо з'ясувати, якому класу вона вигідна.

Щодо науки (особливо сучасної), то можна відзначити, що це незрівнянно більш ефективний засіб перетворення природи, соціуму, людини (як духовно і психологічно, так і біологічно), ніж мистецтво. Тому виникає думка, про те що наука, яка тісно пов'язана з економічними, соціальними і політичними цілями інформаційного суспільства, не може бути «безпартійною», тобто незалежною від загальнокультурних потреб і соціального замовлення.

Повертаючись до статті О. Мамчур, додамо, що як прикладні, так і фундаментальні проекти фінансуються певними соціальними структурами, приватними установами й окремими людьми. Цей очевидний факт також свідчить про те, що наука не вільна ані від інтересів певних кіл і соціальних груп інформаційного суспільства, ані від його цілей і завдань, ані від соціального замовлення – як прикладна, так і фундаментальна. При цьому окремі вчені можуть бути достатньо вільні у своїх дослідженнях, тому що це різні рівні буття науки – робота вченого над конкретною проблемою, результат якої, найімовірніше, буде використаний невідомим йому чином (у цьому полягає проблема відчуження вченого від кінцевого результату своєї праці), і функціонування науки як найбільш потужною на сьогодні соціокультурного інституту.

Від того, як наука розуміє людину, залежить і те, як вона розуміє благо для людини. Але розвиток науки створює ряд небезпечних тенденцій. Як пише М. М. Кисельов, «спеціалісти переконані, що через 2–4 роки буде повністю розшифрований геном людини, у зв'язку з чим називають майбутнє сторіччя “сторіччям біології”». Але ж у такому разі відкриваються необмежені можливості маніпулювання найглибіннішими процесами людської природи. Чи піде це, безумовно, грандіозне досягнення біологічної науки на користь людині? І чи зможе вона уникнути “біотехнологічної Хіросіми”?» [1]. Те саме питання можна було б задати й відносно інших досягнень науки. Однак парадоксально те, що такої неймовірної перетворювальної потужності наука досягла, займаючись подробицями і не міркуючи особливо над суто антропологічними питаннями «що таке людина», «що для неї є благом», «який смисл її перебування на Землі». У свій час ці питання були фактично переадресованими наукою філософії і релігії, наука ж почала займатися більш практичними справами, у тому числі перетворенням навколишнього середовища, соціуму і самої людини, фактично відкинувши спроби відповісти на антропологічні і метафізичні питання.

У висновках зауважимо, що наука як людиновимірна система, що існує в суспільстві і для суспільства, не може не мати власного гуманітарного ракурсу, але на сьогодні цей ракурс залишається дуже розпливчастим і неусвідомленим ані самою наукою, ані культурою. Проте, актуальність питання про

гуманітарний ракурс сучасної науки не викликає сумніву і пов'язана насамперед з такими обставинами:

- з величезними перетворювальними можливостями науки;
- з аксіологічною і культуротворчою функціями науки;
- з тісним зв'язком науки з функціонуванням інформаційного суспільства, його цілями і цінностями;
- з авторитетом науки в культурі, її претензіями на роль основного постачальника істин про світ.

У процесі *подальших досліджень* проблеми треба враховувати, що наука виконує роль найпотужнішого засобу реалізації потреб людини і соціуму. Поява нових потреб нерозривно пов'язана з ідеєю блага і появою нових цінностей, які суспільство сьогодні генерує з урахуванням можливостей науки, створюючи попит, соціальне замовлення на її досягнення. Але для того щоб відповісти на питання «що є благом для людини», передусім треба прояснити, як наука розуміє людину і чи може існувати наукова антропологія поряд з релігійною і філософською.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кисельов М. М. Біологічна етика в системі практичної філософії / М. М. Кисельов // Практична філософія. – 2000. – № 1. – С. 166–174. – Режим доступу:

<http://www.uct.kiev.ua/~sofi/pf1/kiselov.htm>.

2. Мамчур Е. А. Будущее фундаментальной науки (концептуальный, философский и социальный аспект проблемы) / Е. А. Мамчур // Вопросы философии. – 2003. – № 5. – С. 23–31.

3. Поппер К. Р. Объективное знание: Эволюционный подход / К. Р. Поппер ; пер. с англ. Д. Г. Лахути ; отв. ред. В. Н. Садовский. – М. : УРСС, 2002. – 381 с.

4. Сноу Ч. П. Две культуры / Чарлз Перси Сноу. – М. : Наука, 1973. – 142 с.

5. Степин В. С. Философия науки. Общие проблемы : [учеб. для системы послевуз. проф. образования] / В. С. Степин. – М. : Гардарики, 2006. – 382, [1] с.

6. Табачковський В. Полісутнісне homo: філософсько-мистецька думка в пошуках «неевклідової рефлексивності» / Віталій Табачковський ; НАНУ ; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. – К. : Парапан, 2005. – 432 с.

7. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки : [монографія]. / В. Л. Чуйко ; КНУШ (Філософський факультет). — К. : Центр практичної філософії, 2000. – 250 с.

РЕЗЮМЕ

Г. В. Мирошник. К проблеме гуманитарного ракурса современной науки.

В статье проанализирована специфика презентации человека в научной картине мира. Рассмотрены проблемы научной антропологии. Изучен вопрос возможности или невозможности целостного понимания человека в контекстах дисциплинарных онтологий гуманитаристики и естествознания.

Ключевые слова: наука, научная картина мира, научная антропология, философская антропология, религиозная антропология.

SUMMARY

G. V. Miroshnik. To a problem of a humanitarian foreshortening of a modern science.

In article specificity of presentation of the person in a scientific description of the world is analyzed. Problems of scientific anthropology are considered. The question of possibility or impossibility of complete understanding of the person in contexts disciplinary onthologies of humanities and natural sciences is studied.

Key words: science, scientific description of the world, scientific anthropology, philosophical anthropology, religious anthropology.